

*Хомишин І. Ю.,**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Національного університету «Львівська політехніка»*

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу нормативних документів щодо правового забезпечення навчання дітей з особливими освітніми потребами. Здійснено аналіз міжнародних актів, які визначають основні принципи і напрями інклюзивної освіти. Виокремлено основні положення національного законодавства в частині забезпечення інклюзивного навчання для осіб з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: діти з особливими освітніми потребами, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, інклюзивне середовище, нормативне забезпечення.

Постановка проблеми. У наш час інклюзивна освіта, стаючи реальністю, неухильно «долучає» і «втягує» в себе всі країни світу. Але інтенсивно входячи в практику, інклюзивна освіта ставить перед освітньою системою багато складних питань і нових завдань. На відміну від зарубіжної системи освіти, в якій інклюзія має багатий досвід і законодавче закріплення, наша вітчизняна інклюзія тільки починає складатися і розвиватися.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з теми. Вивченням законодавства України щодо забезпечення інклюзивного навчання займалися: Т. Калініна, А. Колупасва, Ю. Найда, Г. Сіліна, Н. Софій та ін.

Питання адміністративно-правового регулювання освіти інвалідів були предметом дослідження вчених В. Андреева С. Алексеева, А. Берлач, І. Гуменюка, Р. Іванова, С. Пасічниченко, І. Сироти, П. Таланчука, А. Терещенка, Е. Кольченко та ін.

Метою дослідження є здійснити аналіз міжнародних актів, які визначають основні принципи і напрями інклюзивної освіти та виокремити основні положення національного законодавства в частині забезпечення інклюзивного навчання для осіб з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні активізувався напрям в освітній сфері, який безпосередньо пов'язаний із новою ідеологією освіти осіб з особливими освітніми потребами. Поняття «інклюзія», «інклюзивне навчання», «інклюзивне середовище» все частіше зустрічаються в нормативно-правових актах і отримують законодавче визначення.

У багатьох країнах Європи почали відбуватися реформи щодо залучення до навчального процесу дітей з особливими потребами. Ці зміни знайшли своє відображення як у міжнародних, так і в національних нормативно-правових актах.

Серед міжнародних актів, які визначають основні напрями щодо реалізації права на освіту людей з інвалідністю, варто відзначити Конвенцію про права дитини (1989 р.) [1], Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів, прийняті резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї від 20 грудня 1993 року [2], Конвенцію ООН про права інвалідів (2006 р.) [3].

Рекомендації даних актів багато країн інкорпорували в національне законодавство. Розглянемо деякі положення названих міжнародних актів, які стали основою для національних законів різних країн щодо реалізації інклюзивного навчання.

Конвенція про права дитини зазначає, що всі права дитини мають забезпечуватись незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я і народження дитини, її батьків чи законних опікунів або яких-небудь інших обставин [1, ч. 1 ст. 2]. Реалізація прав дитини незалежно від стану її розумового чи фізичного розвитку більш детально прописується в статті 23 Конвенції. Мова в ній йде про те, що неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і достойне життя в умовах, які забезпечують її гідність, сприяють почуттю впевненості в собі і полегшують її активну участь у житті суспільства. Держави, в яких проживають такі діти, визнають право неповноцінної дитини на особливе піклування, заохочують і забезпечують надання, за умов наявності ресурсів, дитині, яка має на це право, та відповідальним за турботу про неї/допомогу, щодо якої подано прохання і яка відповідає стану дитини та становищу її батьків або інших осіб, що забезпечують турботу про дитину [1, ст. 23].

У березні 1990 р в м. Джомтєні (Тайланд) відбулася широкомасштабна конференція, присвячена питанням освіти. Представники 155 країн і 160 урядових і неурядових організацій, які брали участь у роботі Конференції, прийняли Програму дій, яка встановлювала чіткі напрями дій і заходів щодо досягнення зазначених цілей, і схвалили Всесвітню декларацію про освіту для всіх, проголосивши, що «кожна людина – будь то дитина, молода людина або дорослий – повинен мати можливість отримати освіту і користуватися її плодами». Всесвітня декларація про освіту для всіх відкрила собою нову сторінку в розвитку освіти. Надалі інклюзивний підхід став розглядатися як основоположний елемент всього руху за освіту для всіх. Таким чином, зародилася концепція інклюзивної освіти, основною метою якої є реструктуризація шкіл відповідно до потреб усіх учнів [4].

Термін «інклюзія» одержав розповсюдження в науковому обігу, суспільній та освітній практиці з прийняттям 20 грудня 1993 року 48-ю сесією Генеральної Асамблеї ООН Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів [2]. Його вживають для опису соціального середовища, максимально адаптованого до людей з особливими потребами. Загальне визначення цього поняття звучить так: «Інклюзія (від англ. inclusion – включення) – процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі, насамперед тих, що мають труднощі у фізичному розвитку» [2].

Всесвітня програма дій щодо інвалідів та кілька інших документів ООН послужили моральною і політичною основою для розробки Стандартних правил, у тому числі тих, що відносяться до питання освіти інвалідів. Згідно з Правилком 6 «Освіта» «державам слід визнавати принцип рівних можливостей у галузі початкової, середньої та вищої освіти для дітей, молоді та дорослих, що мають інвалідність, в інтегрованих структурах.

Ім слід забезпечувати, щоб освіта інвалідів було невід'ємною частиною системи загальної освіти» [2].

Поряд зі спільною «інтегрованою» освітою Стандарти правила передбачали, що, можливо, «у випадках, коли система загальної шкільної освіти все ще не задовольняє адекватним чином потреби всіх інвалідів, можна передбачити спеціальне навчання. Воно повинно бути направлено на підготовку учнів до навчання в системі загальної шкільної освіти. Якість такого навчання повинно відповідати тим же стандартам і цілям, що і навчання в системі загальної освіти, і має бути тісно з ним пов'язане. Для учнів-інвалідів слід, як мінімум, виділяти ту ж частку ресурсів на освіту, що і для учнів, які не є інвалідами. Держави повинні прагнути до поступової інтеграції спеціальних навчальних закладів в систему загальної освіти» [2].

Прийняття Саламанської декларації в 1994 р. посилило увагу науковців, педагогів різних країн до розробки змістовних аспектів інклюзивної освіти. Першим напрямом стала розробка наукових рекомендацій про навчання дітей з обмеженими можливостями відповідно до наступних принципів: учні з особливими потребами відвідують ті ж школи, що і звичайні діти; навчаються спільно, але мають індивідуальні особливості особистісного і освітнього розвитку. Прийнята Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами підтвердила «прихильність освіти для всіх ... необхідність і невідкладність забезпечення для дітей, молоді та дорослих з особливими освітніми потребами в рамках звичайної системи освіти» [5, п. 1].

Розглядаючи Саламанську декларацію, можна зробити загальні висновки про те, що даний документ, узагальнюючи колишній позитивний досвід в освітній сфері, декларує інклюзію головним напрямом розвитку освіти, принципова відмінність якого полягає в тому, що система освіти повинна гнучко пристосовуватися до особливостей і потреб кожної дитини. При цьому дана Декларація не виключає, що поряд зі спільним навчанням в загальноосвітніх школах деякі діти можуть навчатися поза ними.

Ще одним міжнародним документом, який декларує право дітей із фізичними або розумовими вадами на повноцінне життя (зокрема правом на освіту), є Конвенція про права інвалідів, яку було прийнято 2006 року. Зокрема, ст. 7 цього документу присвячена дітям-інвалідам та декларує забезпечення повного здійснення дітьми-інвалідами всіх прав людини й основоположних свобод нарівні з іншими дітьми, зокрема й реалізацію права на освіту. Ситуація принципово змінюється з прийняттям Конвенції ООН про права інвалідів, даний документ, як відомо, є обов'язковим для країн-учасниць, які її підписали і ратифікували. Конвенція узагальнила накопичений досвід в удосконаленні освіти інвалідів та разом із тим відображає нові тенденції в розвитку цього процесу в напрямі інклюзії. При цьому важливо відзначити, що Конвенція не визначає конкретних форм освіти інвалідів та не встановлює певних термінів впровадження інклюзії в системі освіти країн-учасниць. Очевидно, що ООН розуміє: формування такої найважливішої сфери, як освіта, залежить від традицій і рівня розвитку кожної конкретної країни. Саме тому Конвенція визначає лише загальні напрями і принципи вдосконалення освіти країн-учасниць [3].

Ратифікувавши основні міжнародні правові документи щодо прав дітей з особливими освітніми потребами і в т.ч. і дітей з інвалідністю на рівний доступ до якісної освіти, відповідно до законодавства України держава гарантує даній категорії дітей рівні з усіма громадянами права та можливості

для здобуття освіти. Україна впроваджує інклюзивне навчання в національну систему освіти. Свідченням цього є нормативно-правова база, яка все в більшій мірі гарантує громадянам з особливими освітніми потребами право на освіту і визначає механізми реалізації цього права.

Закон України «Про освіту» поряд із людиноцентризмом, верховенством права засадами державної політики у сфері освіти визначив і розвиток інклюзивного освітнього середовища, в тому числі в закладах освіти, найбільш доступних і найбільш близьких до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами [6, ст. 6].

Закон дає визначення поняттям «інклюзивне навчання» та «інклюзивне освітнє середовище», де інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників; інклюзивне освітнє середовище – сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [6, ст. 1].

Новий Закон України «Про освіту» передбачає створення інклюзивних або спеціальних групи і класів для навчання осіб з особливими освітніми потребами у разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків [6, ст. 20].

Даний закон передбачає надання особам з особливими освітніми потребами психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг і зобов'язує органи державної влади та органи місцевого самоврядування утворити інклюзивно-ресурсні центри з метою забезпечення реалізації права на освіту та психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Законодавець не обмежив коло суб'єктів, що мають право на інклюзивну освіту лише особами з інвалідністю, а ввів ширше поняття – «особа з особливими освітніми потребами» – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту [6].

Закон України «Про загальну середню освіту» перегукується із Законом України «Про освіту» в частині інклюзивного навчання [7]. Значний масив законодавства, що стосується забезпечення інклюзивного навчання, становлять Укази Президента та Постанови Кабінету Міністрів України.

Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України затверджено положення про інклюзивно-ресурсний центр, де визначено, що центр є установою, що утворюється з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі в професійно-технічних навчальних закладах, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічної допомоги та забезпечення системного кваліфікованого супроводження (крім вихованців дошкільних навчальних закладів (ясел-садків) компенсуючого типу, учнів спеціальних загальноосвітніх шкіл (шкіл-інтернатів) [8].

Особливе значення в адміністративно-правовому регулюванні освіти осіб з особливими освітніми потребами відіграють Концепція розвитку інклюзивної освіти [9] і Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах [10], які врегульовують комплекс питань, пов'язаних з організацією навчально-виховного процесу та створенням відповідних умов для навчання, приведення системи освітньої роботи у відповідність до потреб дитини і сім'ї.

Відповідно до Концепції розвитку інклюзивної освіти в Україні затвердженої наказом Міністерства освіти і науки України інклюзивне навчання – це комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими освітніми потребами шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей [9].

Сучасний етап еволюції освіти осіб з особливими освітніми потребами, суть якого полягає в реалізації принципу «від рівних прав – до рівних можливостей, від інституалізації – до інтеграції», в Україні характеризується такими основними напрямками:

- забезпеченням рівного доступу до якісної освіти, права вибору особами з інвалідністю різних типів навчальних закладів, форм навчання;

- трансформацією шкіл-інтернатів у заклади інноваційного типу;

- зростанням навчально-реабілітаційних центрів, в яких дітям з особливими потребами та їх батькам надається відповідна комплексна, зокрема психолого-педагогічна допомога; суттєвою відмінністю таких центрів є те, що в багатьох із них зустрічаються діти різних нозологічних груп, часто з комплексними проблемами розвитку;

- розширенням практики інтегрованого та інклюзивного навчання осіб з інвалідністю в загальноосвітніх школах та дошкільних установах, вищих навчальних закладах;

- все більшим зростанням уваги до проблем якомога ранньої діагностики і забезпечення своєчасної комплексної медико-психолого-педагогічної корекції відхилень у розвитку дитини;

- посиленням корекційно-розвивального компоненту в оновленому змісті і завданнях освіти дітей з особливими потребами відповідно до державних стандартів і програм;

- введенням у штатні розклади освітніх та реабілітаційних установ осіб із

- інвалідністю посад психологів для забезпечення ефективності психологічного супроводу процесів особистісно зорієнтованої спеціальної освіти [11].

Висновки. Безумовно, що інклюзивна освіта грає велику роль у процесі адаптації дитини-інваліда в навчальне середовище і є першим кроком до успішної та ефективної освіти таких дітей.

На жаль, на практиці залучення дітей-інвалідів до повноцінного навчання є досить складним в нашій країні. Цей факт зумовлює потребу вдосконалення діючої державної політики у сфері освіти та чинної нормативно-правової бази, яка регламентує питання надання освітніх послуг інвалідам, у тому числі й питання впровадження інклюзивного навчання.

Вважаємо, що для досягнення більш високого та ефективного рівня освіти осіб із вадами здоров'я потрібно посилити інформаційне забезпечення реалізації прав на освіту інвалідів в Україні, активізувати впровадження нових технологій, інноваційних розробок у даній сфері та забезпечити реалізацію оновленого освітнього законодавства на практиці.

Література:

1. Конвенція про права дитини: Міжнародний документ від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
2. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів: Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.1993 р. [Елек-

тронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306.

3. Конвенція про права інвалідів : Міжнародний документ від 13.12.2006 р. [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/rada/show/995_g71.
4. Всемирная декларация образования для всех и рамки действия для удовлетворения образовательных потребностей. Всемирная конференция по образованию для всех. 5–9 марта 1990 г., Джомтьен, Таиланд [Электронный ресурс] // Организация Объединенных Наций (ООН). – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/pdf/jomtien.pdf.
5. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994г. – К., 2000. – 21 с.
6. Про загальносередню освіту: Закон України від 13.05.1999 № 651-XIV [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/651-14>.
7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
8. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 545 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>.
9. Концепція розвитку інклюзивної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 р. № 912 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Міністерства освіти і науки України. – Режим доступу : www.mon.gov.ua/images/newstmp/2010/05.../doc.doc.
10. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах : Затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 15.08.2011 р. № 872 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/rada/show/872-2011-p>.
11. Освіта осіб з інвалідністю в Україні: Тематична національна доповідь / Мін-во освіти і науки України, Ін-т інновац. технологій і змісту освіти ; за заг. ред. В.М. Синьова, М.П. Драгоманова, В.В. Засенка та ін. – К., 2010. – 418 с.

Хомышин И. Ю. Административно-правовое регулирование инклюзивного образования в Украине

Аннотация. Статья посвящена анализу нормативных документов по правовому обеспечению обучения детей с особыми образовательными потребностями. Осуществлен анализ международных актов, которые определяют основные принципы и направления инклюзивного образования. Выделены основные положения национального законодательства в части обеспечения инклюзивного обучения для лиц с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: дети с особыми образовательными потребностями, инклюзивное образование, инклюзивное обучение, инклюзивная среда, нормативное обеспечение.

Khomyshyn I. Administrative and legal regulation of inclusive education in Ukraine

Summary. The article is devoted to the analysis of normative documents on the legal provision of teaching children with special educational needs. The analysis of international acts defining the main principles and directions of inclusive education is carried out. The main provisions of the national legislation regarding the provision of inclusive education for people with special educational needs are singled out.

Key words: children with special educational needs, inclusive education, inclusive education, inclusive environment, normative support.